

Terugkeren naar de Heemkunde-site kan via de *Terugknop*.

U vindt de *terugknop* bovenin uw scherm, meestal uiterst linksboven.

BINNENDOMMELTJES

Kroonjuweel van Bortel

Inhoud

Inleiding

De Binnendommeltjes tussen 1836 en 1933

Stukje voor stukje dit kroonjuweel oppoetsen

Voorbeeld voor Boxtel: Nieuwe Mark geeft Breda impulsen

Nawoord Watergraaf Peter Glas

Bronvermelding en colofon

Voorwoord

3

4

10

14

15

15

Sinds 2 mei 2008 is het bestemmingsplan Centrum onherroepelijk geworden. Dat wil zeggen dat het gemeentelijk beleid ook daadwerkelijk uitgevoerd kan worden zonder juridische problemen. In dit plan wil Boxtel de typisch Buxtelse kwaliteiten verder versterken. Hoe je ook wendt of keert, de Buxtelse Binnendommeltjes behoren tot die kwaliteiten, want nergens binnen Europa zijn ze op

deze manier te vinden. De Binnendommeltjes zijn met de historie van Boxtel op vele manieren verbonden. Ze sieren oude foto's, hadden een bijdrage aan de wateroverlast en waren in het dagelijkse straatbeeld aanwezig. Het terugbrengen van die Buxtelse kernkwaliteiten is een grote opgave voor de komende gemeentebesturen. De huidige gemeenteraad is duidelijk geweest, zij heeft gekozen voor het versterken van de Buxtelse kwaliteiten rondom de 'Cultuurhistorische As'. Via het aanbrengen van zegelstenen en straatnaambordjes zijn de eerste stappen gezet. Op 1 februari 2009 is ook het gevelstenenproject gestart waar veel Buxtelingen hun bijdrage aan willen leveren. Via dit boekje wil het gemeentebestuur aandacht vragen voor de Binnendommeltjes om daarmee ook weer een aanzet te geven voor het terugbrengen daarvan. Hiermee wordt zichtbaar gemaakt waarom Buxtelingen best trots kunnen zijn op de cultuurhistorische kwaliteiten van het centrum.

Ger van den Oetelaar

Wethouder Ruimtelijke Ontwikkeling gemeente Boxtel

Inleiding

Iedereen in Boxtel heeft wel eens van de Binnendommeltjes gehoord. De kunstmatige aftakkingen van de beek De Dommel liepen in het verleden op diverse plekken door het Boxtelse centrum en gaven eeuwenlang het dorpshart een eigen gezicht. Rond 1938 werden de laatste delen van de Binnendommel gedempt en daarmee verdwenen de gegraven stromen definitief uit het straatbeeld. Sindsdien leven ze voort op oude ansichtkaarten, foto's, kaarten en schilderijen en in het geheugen van oudere Boxtelaren.

Nu zijn er plannen om de Binnendommeltjes weer nieuw leven in te blazen en deels terug te brengen in het Boxtelse straatbeeld. Een zeer zinvol en heel haalbaar initiatief dat Boxtel nog beter op de kaart zet. Sterker nog, een uniek project in Nederland en waarschijnlijk ook in Europa. Uit historisch én toeristisch/zakelijk oogpunt zijn de Binnendommeltjes een waardevol structuurbepalend element dat bovendien het historisch besef van de Boxtelaren zal stimuleren. Immers, de Dommel en de Binnendommeltjes hebben de afgelopen eeuwen een cruciale rol gespeeld in de ontwikkeling van Boxtel. De historie van het water is onlosmakelijk verbonden met het huidige karakter van

onze mooie gemeente. 'Als je weet hoe het water liep, snap je ook waarom Boxtel is zoals het is,' constateert heemkunde-man Dik Bol verderop in dit boekje.

Reconstructie van de Binnendommel past binnen de gemeentelijke visie op het centrum en de plannen voor de zogeheten cultuurhistorische as, zoals sinds 2003 vastgelegd in de Centrumvisie ('Samenhang in het centrum'). Met het ontwerp voor de cultuurhistorische as en de presentatie over centrumontwikkelingen zijn verwachtingen gecreëerd bij de Boxtelse bevolking. De Binnendommeltjes zullen een belangrijke rol spelen bij het inlossen van die verwachtingen, is de overtuiging van de gemeente Boxtel.

Herstel van de Binnendommeltjes betekent echter ook een grote ingreep in het centrum van Boxtel. Dat moet zorgvuldig worden voorbereid. Dit boekje is mede bedoeld om duidelijk te maken dat reconstructie van de Binnendommel de kwaliteit van het Boxtelse dorpshart echt verbetert en de Boxtelaren een extra reden geeft om trots te zijn op hun gemeente.

De Binnendommeltjes tussen 1836 en 1933

De eerste vermelding van een Binnendommel in Boxtel dateert uit de veertiende eeuw. De Binnendommel had niet altijd dezelfde aftakkingen en ook niet altijd dezelfde ligging. Het meest interessant in verband met de huidige plannen is de situatie vanaf 1836 tot 1933, het jaar waarin met dempen werd gestart (zie ook de kaart hieronder). De belangrijkste delen van de Binnendommel waren toen:

- de aanvoer vanaf de Dommel bij de brug in de huidige Eindhovenseweg (nu nog zichtbaar: foto rechtsonder);
- een aftakking langs de Rechterstraat naar de Dommel bij de Zwaanse Brug;
- een aftakking naar de kerkheuvel met een lus om de Sint Petruskerk;
- de afvoer via de Clarissenstraat en het Molenpad naar de Dommel.

Rond 1832 was het stelsel compleet met de meeste vertakkingen. Uit verschillende publicaties hebben we een aardig beeld van de belangrijke rol en de loop van de Binnendommeltjes. De waterloop had verschillende functies. Zo werd het water gebruikt voor huishoudelijke activiteiten en als bluswater. Om wasgoed te kunnen spoelen waren trappetjes aangelegd. Daarnaast diende het als open riool én als vaargeul voor platte schuiten. De belangrijkste reden voor het bestaan van de Binnendommel was het verhelpen van wateroverlast. Naarmate Boxtel dichterbevolkt werd, werden de Binnendommeltjes steeds intensiever gebruikt en begonnen de Boxtelaren de stroompjes meer en meer als een last te ervaren. Dat lag mede ten grondslag aan

het besluit om in 1933 met dempen te starten. De afwateringsfunctie om wateroverlast te voorkomen werd kort daarna overgenomen door het Omleidingskanaal (gegraven in 1937).

Volgens een kaart van Hendrik Verhees uit 1803 begon de Binnendommel destijds bij de brug over de Dommel aan de Steenweg (de huidige Eindhovenseweg). Deze aanvoer lag ten oosten van deze weg waarbij het water in noordwestelijke richting naar het centrum ging. Het was een brede, vrij ondiepe sloot, die voor doorstroming erg afhankelijk was van het wateraanbod vanaf de Dommel. Met hoog water kon personeel zelfs met bootjes vanuit het centrum naar Stoom-, was- en strijkinrichting De Dommel van Crols & Co. De huidige sloot (foto rechtsonder) is nog minder diep dan de Binnendommel destijds. Het water stroomt nu naar de Dommel in plaats van richting het Centrum. Op deze plaats is goed te zien dat in de omgeving van de Dommel veel kwelwater omhoog komt. Het kwelwater neemt veel ijzer mee dat met het fosfaat neerslaat als een oranje deken.

De huidige sloot buigt verder af naar het noordoosten. Oorspronkelijk liep de Binnendommel rechtdoor langs de Fellenoord, om ter hoogte van het huidige pand Fellenoord 18 af te buigen naar het oosten. Daar liep de westelijke zijde van de Binnendommel onder de westelijke punt van de Albert Heijn (voorheen C1000) over de oprit van het huidige pand nr

25 naar de achterkant van de tuinen van Fellenoord, om naar rechts te buigen en vervolgens uit te komen bij de Rechterstraat (foto boven en midden: zie het bruggetje op de oude foto). Dit deel van Fellenoord naar de Rechterstaat had twee verbredingen aan de oostkant. Eén verbreding lag voor de entree van The Gallery, een andere veel grotere verbreding voornamelijk onder de huidige garageboxen achter het pand Rechterstraat 80. Bij de Rechterstraat kwam de Binnendommel pal ten westen van Rechterstraat 80 (destijds Maastrichtsestraat) uit het zuiden, vlak bij de huidige oprit. Verder naar het noorden liep de Binnendommel voorbij het bruggetje uit in een breder water. Op deze locatie vinden we nu de garages en de parkeerplaats achter Bockstelstede en de westelijke vleugel van Den Dries.

Onder het gebouw van Bockstelstede takte de Binnendommel af naar de Rechterstraat. Met een boog die ongeveer liep over de afgesneden bocht van de Dr. van Helvoortstraat liep het stroompje op de plaats van de huidige stoep aan de Rechterstraat. Verderop liep het langs de zuidgevel van het huidige pand nr. 51. Lange tijd stonden er nog huisjes aan de zuidkant van de Binnendommel, daar waar zich nu parkeervakken bevinden. De Binnendommel liep verder ter hoogte van het huidige trottoir langs het hek van Villa Crols. Verderop knikt de loop iets naar het noorden ten opzichte van het trottoir. De hoek van Rechterstraat 43 wordt net geraakt. Voorbij de Rozemarijnstraat liep de Binnendommel net onder de Marskramer. Hier lag de zuidelijke kademuur ongeveer onder de huidige noordelijke muur van het winkelpand. Om dit winkelpand te bouwen was in de jaren zestig extra fundering nodig (zie de kaartjes rechtsonder).

In de Kruisstraat ligt op de plaats van de Binnendommel nog een putdeksel. Hier lag het zogenaamde 'leugenbruggetje' over de Binnendommel. Ter hoogte van de snackbar van de familie Strik lag een overkluisd gedeelte. Hier is in het verleden veel drijfzand aangetroffen (rondkorrelig materiaal) wat aangeeft dat er een grote trek op de Binnendommel zat. Vervolgens liep de stroom achter de huizen aan de Rechterstaat en door de tuin van Villa Het Hof.

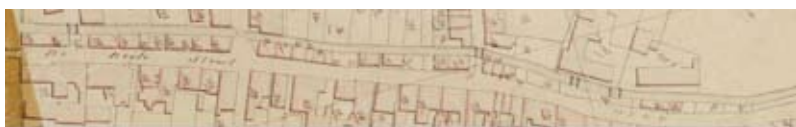
In de voortuin van Villa Het Hof liep geen open water, daar ging de Binnendommel ondergronds. Tussen de oprit van de villa en de Dommel lag een betonnen tunneltje met rechte zijkanten, zonder betonnen bodem. De afdekplaat is in de jaren tachtig verwijderd. Hierna is er een buis met een doorsnede van 40 centimeter ingelegd en vervolgens is de rest dichtgegooid met zand. De betonnen zijkanten moeten er dus nog zijn. Tijdens recente werkzaamheden waren in de richting van de Kruis-

Oude situatie

Huidige situatie

straat gewelven zichtbaar (foto links onder). Afwatering vanaf de huizen aan de Rechterstraat gebeurt via een betonnen koker die in deze gewelven is gelegd. Deze buis mondt uit in een overstort en vervolgens in de riolering aan de Rechterstraat. Alleen bij zeer veel regenval zal het water vanaf de overstort via de buis door de voormalige Binnendommel naar de Dommel gaan. De uitmonding in de Dommel is bij de Zwaanse Brug nog goed te zien. Daar is een boogje gemetseld rond de uitstroomopening (foto links boven).

Vanaf de waterplas bij Bockstelstede en Den Dries liep de Binnendommel richting verzorgingshuis Emmaus om daar met een bocht van 90 graden naar links te buigen. Daar ging de loop met een flauwe bocht naar rechts, langs de pastorie naar Duinendaal. Halverwege is een aftakking richting het Petruspad geweest. Deze aftakking is al veel eerder gedempt. Bij de pastorie liep de Binnendommel niet tegen het huidige gebouw, maar over de parkeerplaatsen. Ongeveer in het midden van de zuidgevel van de pastorie was een uitbouw, wat nu nog te zien is. Waarschijnlijk bevond zich hier het sanitaire deel van de pastorie. Deze uitbouw grensde aan de Binnendommel.

Bij de T-splitsing liep een tak naar het noorden. De loop ging vlak langs het huidige muurtje van de pastorie, waar bij de entree een bruggetje

'De combinatie van bebouwing en stromend water biedt een grote meerwaarde'

was. Vervolgens liep de stroom ongeveer op de plaats waar nu nog een putdeksel ligt en verder pal achterlangs het Kanunnikenhuisje. Vanuit het keukenraam keek je zo in het water. De kanten van het Binnendommelje waren hier opgemetseld.

Vanaf het Kanunnikenhuisje stroomde het water om het kerkhof heen, aan de buitenkant van de kerkhofmuur. Tegenover de poort tussen het voormalige klooster en de school (Duinendaal) was de achteringang van het kerkhof. Hier lag een betonnen brug. Op Duinendaal was ook een stuw, vlakbij het hek aan de Koppel. Deze smalle straat had aan de kant van de kerk een rij bomen met daarachter de Binnendommel en een bruggetje bij de Kerkstraat.

Bij de pastorie was een T-splitsing. Hier boog de loop af naar de Kerkstraat, waar de Binnendommel deels overkluisd was. Ter hoogte van het mooi gerestaureerde pand Kerkstraat 2 was waarschijnlijk een bruggetje. Hier ligt nu nog een putdeksel. Verder naar het noorden, in de Clarissenstraat, was de Binnendommel open. Hier stroomde het water waar nu het trottoir ligt, langs de huidige muur van het protestantse kerkhof. Alle achteringen van de tuinen van de Kerkstraat bestonden toen niet, want er waren daar geen bruggetjes (foto's onder: toen en nu).

Ter plaatse van de kruising Clarissenstraat-Koppel-Kerkstraat bood de Binnendommel een opmerkelijk aanzicht. Er kwamen twee takken van het watertje samen en deze vertakte zich na het bruggetje weer in twee uitlopen naar de Dommel. Dit gedeelte heeft veel fotografen en schilders geïnspireerd (zie foto pagina 8-9).

De noordelijke uitloop van de Binnendommel liep op de grens van de tuin van Clarissenstraat 37 en de tuin van de voormalige bloemenwinkel richting het Molenpad. Dit deel is als greppel zichtbaar gebleven. Bij het Molenpad boog het links om over de grens van het huidige Molenpad 1a en 3 en mondde uit in een wiel achter in de tuin van Molenpad 5. Bij het huidige huisnummer 1 aan het Molenpad lag destijds een bruggetje. Ongeveer vanaf de bocht bij huisnummer 1 liep ook een sloot richting Molenpad 7. De sloot liep rechtdoor en kwam bij het huis op de hoek met de Mgr. Wilmerstraat in de Dommel. In de achtertuin van het huidige huis aan Molenpad 5 lag vroeger een groot wiel van enkele meters diep. Dit is altijd een nat deel gebleven, ondanks de grote hoeveelheden grond die bewoners hebben opgebracht.

Zoals gezegd: het meest interessant in verband met de huidige plannen is de situatie vanaf 1836 tot 1933. Met diverse soorten beeldmateriaal proberen we dat in dit boekje te verduidelijken.

Huidige situatie

*'Een belangrijk stuk
oorspronkelijke eigenheid
weer zichtbaar maken'*